

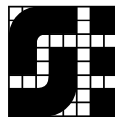


تحلیل جمعیت کشور در مناطق مختلف و زیر گروه‌ها

دوره ۹۰-۱۳۶۵

مجری طرح:
محمد شیرینی

همکاران:
طه نورالهی



پژوهشکده‌ی آمار

گروه پژوهشی آمارهای اقتصادی

بهار ۱۳۹۲

پیش‌گفتار

تحلیل جمعیت در قالب توزیع، ترکیب و حرکات جمعیت یکی از مؤلفه‌های اساسی در سیاست‌گذاری و برنامه‌ریزی اجتماعی و اقتصادی به شمار می‌رود.

تغییرات جمعیتی، اقتصادی و اجتماعی ایران در نیم قرن اخیر مسائل و چالش‌های متعددی را در حیطه جمعیت و توسعه به همراه داشته است. رشد شتابان جمعیت و تبعات آن نظیر ترکیب و توزیع نامتناسب جمعیت، مهاجرت‌های بی‌رویه روستا به شهر، تنگناهای مرتبط با آموزش، اشتغال و مسائل زیست‌محیطی، اهمیت خاصی به مطالعات جمعیت و توسعه در ایران داده است. اهمیت این موضوع با توجه به ابعاد منطقه‌ای این تأثیرات دوچندان می‌گردد. به همین منظور در این مطالعه کوشش شده است تا تغییرات جمعیتی در قالب توزیع، ترکیب جمعیت و مؤلفه‌های پویایی جمعیت در مناطق و زیرگروه‌های جمعیتی مورد مطالعه قرار گیرد. به منظور نیل به این هدف از اطلاعات جمعیتی سرشماری‌های کشور طی دوره مطالعه و سایر طرح‌های پیمایشی همچون پیمایش جمعیت و سلامت بهره گرفته شود.

این پژوهش در گروه پژوهشی آمارهای اقتصادی پژوهشکده آمار با همکاری آقای محمد شیری به عنوان مجری طرح، آقای طه نوراللهی (کارشناسی ارشد جمعیت‌شناسی) به عنوان همکار اصلی طرح به انجام رسیده است که بدین وسیله از زحمات ایشان تقدیر و تشکر می‌شود.

شایان ذکر است که پژوهشکده آمار در انجام این بررسی از همکاری مالی و فنی صندوق جمعیت سازمان ملل متحد UNFPA در ایران بهره برده است که از همکاری آنان صمیمانه تشکر می‌شود.

گروه پژوهشی آمارهای اقتصادی

پژوهشکده‌ی آمار

پیش‌گفتار

تحلیل جمعیت در قالب توزیع، ترکیب و حرکات جمعیت یکی از مؤلفه‌های اساسی در سیاست‌گذاری و برنامه‌ریزی اجتماعی و اقتصادی به‌شمار می‌رود.

تغییرات جمعیتی، اقتصادی و اجتماعی ایران در نیم قرن اخیر مسائل و چالش‌های متعددی را در حیطه جمعیت و توسعه به همراه داشته است. رشد شتابان جمعیت و تبعات آن نظیر ترکیب و توزیع نامتناسب جمعیت، مهاجرت‌های بی‌رویه روستا به شهر، تنگناهای مرتبط با آموزش، اشتغال و مسائل زیست‌محیطی، اهمیت خاصی به مطالعات جمعیت و توسعه در ایران داده است. اهمیت این موضوع با توجه به ابعاد منطقه‌ای این تأثیرات دوچندان می‌گردد. به همین منظور در این مطالعه کوشش شده است تا تغییرات جمعیتی در قالب توزیع، ترکیب جمعیت و مؤلفه‌های پویایی جمعیت در مناطق و زیرگروه‌های جمعیتی مورد مطالعه قرار گیرد. به منظور نیل به این هدف از اطلاعات جمعیتی سرشماری‌های کشور طی دوره مطالعه و سایر طرح‌های پیمایشی همچون پیمایش جمعیت و سلامت بهره‌گرفته شود.

این پژوهش در گروه پژوهشی آمارهای اقتصادی پژوهشکده آمار با همکاری آقای محمد شیری به عنوان مجری طرح، آقای طه نورالهی (کارشناسی ارشد جمعیت‌شناسی) به عنوان همکار اصلی طرح به انجام رسیده است که بدین وسیله از زحمات ایشان تقدیر و تشکر می‌شود.

گروه پژوهشی آمارهای اقتصادی

پژوهشکده‌ی آمار

فهرست مطالب

صفحه

عنوان

۱	فصل اول: کلیات
۱	۱-۱- مقدمه
۲	۱-۲- طرح مسئله
۴	۱-۳- اهداف طرح
۵	۱-۴- روش تحقیق
۷	فصل دوم: تحلیل ویژگی‌های جمعیتی استان ۹۰-۱۳۶۵
۷	۲-۱- تعداد و رشد جمعیت
۱۷	۲-۲- توزیع جغرافیایی جمعیت
۱۷	۲-۲-۱- تراکم جمعیت
۱۸	۲-۲-۲- سهم جمعیتی استان‌ها
۲۱	۲-۲-۳- میزان شهرنشینی و روستانشینی
۲۴	۲-۲-۴- تعداد، بعد و نوع خانوار
۲۵	۲-۲-۴-۱- تعداد و نوع خانوار
۲۵	۲-۲-۴-۲- بعد خانوار
۳۳	۲-۳- ترکیب جنسی جمعیت
۴۰	۲-۴- توزیع جمعیت باسواد استان‌های کشور بر حسب مقاطع تحصیلی
۴۲	۲-۵- توزیع جمعیت استان‌های کشور بر حسب دین
۴۳	۲-۶- توزیع جمعیت بر حسب وضع اشتغال و فعالیت
۴۵	۲-۶-۱- نسبت وابستگی
۵۷	فصل سوم: پویایی شناسی جمعیت استان‌های کشور
۵۷	۳-۱- مقدمه
۵۸	۳-۲- ساختار سنی جمعیت
۶۱	۳-۲-۱- جوانی جمعیت
۶۳	۳-۲-۲- سالخوردگی جمعیت
۷۲	۳-۳- مرگ و میر
۸۳	۳-۴- مهاجرت

۹۶ ۳-۵- باروری
۱۱۱ فصل چهارم: آینده‌نگری پویایی جمعیت ایران با تأکید بر استان‌ها
۱۱۱ ۴-۱- مقدمه
۱۱۲ ۴-۲- مرگ و میر
۱۲۰ ۴-۳- مهاجرت
۱۲۰ ۴-۴- باروری
۱۲۱ ۴-۴-۱- امکان افزایش باروری در آینده
۱۲۱ ۴-۴-۲- استمرار کاهش باروری
۱۲۹ فصل پنجم: نتیجه‌گیری
۱۳۳ مرجع‌ها

فهرست جدول‌ها

- جدول ۱- جمعیت کشور و تغییرات آن به تفکیک استان طی سال‌های ۹۰-۱۳۶۵ ۸
- جدول ۲- جمعیت نقاط شهری کشور و تغییرات آن به تفکیک استان طی سال‌های ۹۰-۱۳۶۵ ۱۰
- جدول ۳- جمعیت نقاط روستایی کشور و تغییرات آن به تفکیک استان طی سال‌های ۹۰-۱۳۶۵ ۱۱
- جدول ۴- متوسط رشد سالانه جمعیت بر حسب مناطق شهری و روستایی به تفکیک استان طی سال‌های ۹۰-۱۳۶۵ ۱۳
- جدول ۵- تراکم جمعیت کشور و تغییرات آن به تفکیک استان طی سال‌های ۹۰-۱۳۷۵ ۱۸
- جدول ۶- سهم جمعیتی استان‌های کشور (درصد) ۹۰-۱۳۶۵ ۲۰
- جدول ۷- میزان شهرنشینی و روستانشینی استان‌های کشور ۹۰-۱۳۸۵ ۲۲
- جدول ۸- بعد خانوار در کل کشور به تفکیک نقاط شهری و روستایی طی سال‌های ۹۰-۱۳۳۵ ۲۶
- جدول ۹- بعد خانوار در کل کشور به تفکیک استان طی سال‌های ۹۰-۱۳۷۵ ۲۸
- جدول ۱۰- بعد خانوار در نقاط شهری به تفکیک استان طی سال‌های ۹۰-۱۳۷۵ ۲۹
- جدول ۱۱- بعد خانوار در نقاط روستایی به تفکیک استان طی سال‌های ۹۰-۱۳۷۵ ۳۰
- جدول ۱۲- توزیع نسبی خانوارهای معمولی کشور بر حسب تعداد افراد خانوار طی سال‌های ۹۰-۱۳۳۵ ۳۱
- جدول ۱۳- توزیع نسبی خانوارهای معمولی کشور بر حسب تعداد افراد خانوار به تفکیک استان- ۱۳۹۰ ۳۲
- جدول ۱۴- نسبت جنسی کشور به تفکیک نقاط شهری و روستایی طی سال‌های ۸۵-۱۳۳۵ ۳۴
- جدول ۱۵- توزیع نسبت جنسی به تفکیک منطق سکونت ۹۰-۱۳۸۵ ۳۶
- جدول ۱۶- نسبت جنسی استان‌های کشور به تفکیک منطقه سکونت ۹۰-۱۳۸۵ ۳۹
- جدول ۱۷- درصد جمعیت باسواد بر حسب مقاطع تحصیلی ۱۳۸۵ ۴۰
- جدول ۱۸- سهم ادیان از جمعیت استان در ۱۰۰۰ نفر جمعیت- ۱۳۸۵ ۴۲
- جدول ۱۹- توزیع جمعیت بر اساس وضع فعالیت ۱۳۸۵ ۴۳
- جدول ۲۰- توزیع نسبی گروه‌های سنی بزرگ کشور طی سال‌های ۹۰-۱۳۳۵ ۴۵
- جدول ۲۱- نسبت وابستگی استان‌های کشور به تفکیک نقاط شهری و روستایی طی سال‌های ۹۰-۱۳۷۵ ۴۷
- جدول ۲۲- نسبت وابستگی جوانی استان‌های کشور به تفکیک نقاط شهری و روستایی ۹۰-۱۳۷۵ ۵۰
- جدول ۲۳- نسبت وابستگی سالخوردگی استان‌های کشور به تفکیک نقاط شهری و روستایی ۹۰-۱۳۷۵ ۵۳
- جدول ۲۴- سهم جمعیت گروه‌های سنی کشور به تفکیک نقاط شهری و روستایی ۹۰-۱۳۷۵ ۶۰
- جدول ۲۵- میزان جوانی جمعیت استان‌های کشور ۹۰-۱۳۷۵ ۶۳

- جدول ۲۶- نسبت سالخوردگی جمعیت استان‌های کشور به تفکیک نقاط
 شهری و روستایی طی سال‌های ۸۵-۱۳۷۵ ۶۶
- جدول ۲۷- میزان سالخوردگی استان‌های کشور به تفکیک نقاط شهری و روستایی ۹۰-۱۳۷۵ ۶۹
- جدول ۲۸- روند تغییرات میزان عمومی مرگ و میر در ایران از آستانه قرن ۱۴ تا ۱۳۸۵ ۷۳
- جدول ۲۹- تعداد فوت و میزان خام مرگ و میر استان‌های کشور ۸۲-۱۳۷۵ ۷۵
- جدول ۳۰- تعداد فوت و میزان خام مرگ و میر استان‌های کشور ۸۹-۱۳۸۳ ۷۷
- جدول ۳۱- بررسی روند تغییرات استانی امید زندگی در بدو تولد ۸۱
- جدول ۳۲- میزان مرگ و میر کودکان زیر ۵ سال در ۱۰۰۰ تولد زنده به تفکیک جنس و استان ۸۳
- جدول ۳۳- توزیع مهاجران داخلی کشور بر حسب محل اقامت قبلی، به تفکیک نقاط
 شهری و روستایی طی دوره ۸۵-۱۳۷۵ ۸۵
- جدول ۳۴- توزیع بیشترین میزان مهاجرپذیری و مهاجرفرستی استان‌ها ۸۵-۱۳۷۵ ۸۸
- جدول ۳۵- جمعیت میان دوره و مهاجران داخلی وارد شده و خارج شده استان‌های
 کشور طی دوره ۸۵-۱۳۷۵ ۹۰
- جدول ۳۶- ولادت، فوت و خالص مهاجرت استان‌های کشور طی دوره ۸۵-۱۳۷۵ ۹۳
- جدول ۳۷- میزان کل باروری مناطق شهری و روستایی ۸۵-۱۳۶۵ ۹۹
- جدول ۳۸- میانگین سن ازدواج زنان ۸۸-۱۳۶۵ ۱۰۴
- جدول ۳۹- تعداد موالید و میزان خام موالید استان‌های کشور ۸۲-۱۳۷۵ ۱۰۶
- جدول ۴۰- تعداد موالید و میزان خام موالید استان‌های کشور ۸۹-۱۳۸۳ ۱۰۸
- جدول ۴۱- پیش‌بینی امید زندگی در بدو تولد در استان‌های کشور به تفکیک جنس
 تا سال ۱۴۱۰ ۱۱۴
- جدول ۴۲- امید زندگی در بدو تولد مناطق شهری در استان‌های کشور به تفکیک جنس
 تا سال ۱۴۱۰ ۱۱۶
- جدول ۴۳- امید زندگی در بدو تولد مناطق روستایی در استان‌های کشور به تفکیک جنس
 تا سال ۱۴۱۰ ۱۱۸
- جدول ۴۴- پیش‌بینی رشد جمعیت و نرخ باروری با تکیه بر سناریوهای سه‌گانه سازمان ملل متحد ۱۲۶
- جدول ۴۵- پیش‌بینی رشد جمعیت و نرخ باروری با تکیه بر سناریوهای سه‌گانه تا سال ۱۴۲۵ ۱۲۷

فهرست نمودارها

- نمودار ۱- متوسط رشد سالانه جمعیت کشور به تفکیک مناطق شهری و روستایی ۱۳۹۰ ۱۵
- نمودار ۲- متوسط رشد سالانه جمعیت استان‌های کشور طی دوره‌های زمانی
۱۳۷۵-۸۵ و ۱۳۸۵-۹۰ ۱۶
- نمودار ۳- میزان شهرنشینی و روستا نشینی استان‌های کشور در سال ۱۳۹۰ ۲۳
- نمودار ۴- پراکندگی میزان شهرنشینی استان‌های کشور- ۱۳۹۰ ۲۴
- نمودار ۵- نسبت جنسی جمعیت در گروه‌های سنی به تفکیک شهری و روستایی ۱۳۹۰ ۳۷
- نمودار ۶- توزیع نسبت جنسی استان‌های کشور به تفکیک شهری و روستایی ۱۳۹۰ ۳۸
- نمودار ۷- توزیع جمعیت (درصد) استانها بر حسب مقاطع تحصیلی ۴۱
- نمودار ۸- توزیع جمعیت (درصد) بر حسب نوع فعالیت ۴۴
- نمودار ۹- نسبت وابستگی استان‌های کشور ۱۳۷۵-۹۰ ۴۸
- نمودار ۱۰- نسبت وابستگی جوانی استان‌های کشور در ۱۳۷۵-۹۰ ۵۱
- نمودار ۱۱- نسبت وابستگی سالخوردگی استان‌های کشور به تفکیک نقاط
شهری- روستایی ۱۳۹۰ ۵۴
- نمودار ۱۲- تغییرات نسبت وابستگی سالخوردگی استان‌های کشور طی ۱۳۷۵-۹۰ ۵۵
- نمودار ۱۳- هرم سنی کل کشور در سال‌های ۱۳۷۵ و ۱۳۸۵ ۵۹
- نمودار ۱۴- نسبت سالخوردگی جمعیت استان‌های کشور ۱۳۷۵-۸۵ ۶۸
- نمودار ۱۵- تغییرات میزان سالخوردگی جمعیت استان‌های کشور طی ۱۳۷۵-۹۰ ۷۰
- نمودار ۱۶- میزان امید به زندگی در بدو تولد کشور به تفکیک استان‌های کشور- ۱۳۸۵ ۸۰
- نمودار ۱۷- توزیع نسبی مهاجران داخلی کشور بر حسب جهت مهاجرت، به تفکیک
استان طی دوره ۱۳۷۵-۸۵ ۸۶
- نمودار ۱۸- توزیع نسبی مهاجران داخلی کشور بر حسب تقسیمات کشوری، به تفکیک
استان طی دوره ۱۳۷۵-۸۵ ۸۷
- نمودار ۱۹- میزان خالص مهاجرت سالانه استان‌های کشور طی دوره ۱۳۷۵-۸۵ ۹۲
- نمودار ۲۰- نسبت مهاجرت در استان‌های کشور طی دوره ۱۳۷۵-۸۵ ۹۴
- نمودار ۲۱- موازنه مهاجرتی بین استان‌های کشور طی دوره ۱۳۸۵-۹۰ ۹۵
- نمودار ۲۲- پراکندگی میزان کل باروری استان‌های کشور در سال ۱۳۸۵ ۹۸
- نمودار ۲۳- همگرایی رفتارهای باروری استان‌های کشور ۱۳۵۵-۸۵ ۱۰۰
- نمودار ۲۴- الگوی سنی باروری در استان‌های کشور به تفکیک کوهورت‌های ازدواجی ۱۰۱
- نمودار ۲۵- نسبت فرزندزایی استان‌های با باروری پایین ۱۰۳
- نمودار ۲۶- تعداد ایده‌آل فرزندان در چهار استان منتخب ۱۲۳

فصل اول

کلیات

۱-۱- مقدمه

کشور ایران در طول دهه‌های اخیر تحولات جمعیتی چشمگیری را تجربه نموده است. کاهش میزان رشد جمعیت کشور از ۳/۹ در طی سال‌های ۶۵-۱۳۵۵ به ۱/۲۹ در سال ۹۰-۱۳۸۵ رسیده است. توجه به این موضوع گمانه‌زنی‌ها در مورد آینده جمعیتی ایران را افزایش داده و توجهات اندیشمندان جمعیتی را به خود معطوف ساخته است. چرا که شناخت تحولات آتی جمعیتی و برنامه‌ریزی و سیاست‌گذاری متناسب یکی از پیش شرط‌های اساسی تمهیدات اقتصادی و اجتماعی آینده کشور محسوب می‌شود. از این‌رو شناخت ویژگی‌های جمعیتی کشور جهت پیشبرد اهداف توسعه‌ای کشور ضروری بوده و از اهمیت بسزائی برخوردار است. در کنار تحلیل تغییرات جمعیتی در سطح ملی توجه به تحولات منطقه‌ای و بالادست استانی به مثابه ریشه‌های تغییرات جمعیتی ملی به سبب تفاوت‌های معنی دار منطقه‌ای در ساختار جمعیت از اهمیت دوچندانی برخوردار است. چرا که بررسی تحولات جمعیتی با تکیه بر تحولات منطقه‌ای سیاست‌گذاران و برنامه‌ریزان را برای طرح‌ریزی دقیق و موشکافانه سیاست‌های جمعیتی یاری خواهد نمود. در این طرح پژوهشی هدف بررسی تحولات جمعیتی منطقه‌ای و استانی است. از این‌رو به منظور نیل به این هدف در ابتدا ویژگی‌های جمعیتی استانی در طی سال‌های ۹۰-۱۳۶۵ مورد بررسی و سپس پویایی جمعیت ایران در طول زمان به تفکیک مؤلفه‌های ساختار سنی، مهاجرت، مرگ و میر و باروری در قالب استان‌های کشور مورد بررسی قرار گرفته است. در بخش دیگر چشم‌اندازهای تحولات آتی جمعیت کشور و استان‌ها در قالب مؤلفه‌های مرگ و میر، مهاجرت و باروری مورد کنکاش قرار خواهد گرفت.

امید است اطلاعات ارائه شده در این بررسی مورد استفاده قرار گرفته و کاربران محترم با ارائه پیشنهادها و نظرات ارزنده خود تهیه کنندگان گزارش را در بهبود مطالعات آینده یاری نمایند.

۲-۱- طرح مسئله

رشد جمعیت و تغییر ساختار آن، امروزه به یکی از موضوعات اصلی مورد مناقشه در عرصه سیاست‌گذاری تبدیل شده و بحث درباره روند تحولات، فرصت‌ها و چالش‌های آن یکی از مباحث مهم و اساسی حال حاضر کشور است. در ارتباط با تحولات سریع و پویایی فرایندهای جمعیتی کشور و استان‌ها در دهه‌های اخیر، تعیین و بازنگری راهبردها و سیاست‌های جمعیتی کشور موضوعی است که بیش از پیش توجه برنامه‌ریزان، سیاست‌گذاران و محققان کشور را در حال حاضر به خود معطوف داشته است. بدیهی است که بدون توجه به روندهای گذشته و شرایط حال حاضر جمعیتی و همچنین پیش‌بینی‌های جمعیتی برای آینده نمی‌توان به برنامه‌ریزی و سیاست‌گذاری پرداخت. از این رو، پویایی‌شناسی جمعیت که با بررسی تعیین‌کننده‌ها و پیامدهای تغییرات در ساختار، توزیع و رشد جمعیت سر و کار دارد، از اهمیت تحقیقاتی سیاستی زیادی برخوردار است.

کشور ایران در طول دهه‌های اخیر تحولات جمعیتی اجتماعی متفاوتی را تجربه نموده است. در دوره ۶۵-۱۳۵۵ میزان رشد سالانه جمعیت کل کشور حدود ۳/۹ بوده است که این میزان در طی دوره ۷۵-۱۳۶۵، به رقم ۱/۹۶ درصد رسیده است. با ادامه کاهش رشد جمعیت، در طی دوره ۸۵-۱۳۷۵ متوسط رشد سالانه جمعیت برابر با ۱/۶۲ درصد و در سال ۱۳۹۰، ۱/۲۹ درصد برآورد شده است. با وجود این تغییرات، رشد جمعیت در مناطق مختلف ایران و استان‌های مختلف کشور از الگوی متفاوتی تبعیت می‌کند. به عبارتی، در دوره ۸۵-۱۳۷۵ متوسط رشد جمعیت نقاط شهری ۳/۲۱ درصد و جمعیت نقاط روستایی ۰/۲۸ درصد بوده است. در سطح استانی نیز پراکندگی قابل توجهی مشاهده شده است. به طوری که استان‌های سیستان و بلوچستان (۳/۴ درصد)، کرمان (۲/۸۴ درصد)، هرمزگان (۲/۸۳ درصد)، تهران (۲/۶۴ درصد)، قم (۲/۰۷ درصد) و یزد (۲/۰۳ درصد) از بیشترین درصد رشد سالانه جمعیت برخوردارند. رشد سالانه جمعیت استان‌های همدان (۰/۱۵ درصد)، اردبیل (۰/۵ درصد)، کرمانشاه (۰/۵۵ درصد)، کردستان (۰/۶۸ درصد)، زنجان (۰/۶۹ درصد)، گیلان (۰/۷ درصد)، لرستان (۰/۸ درصد)، آذربایجان شرقی (۰/۸۱ درصد) و مرکزی (۰/۹۵ درصد).

درصد) زیر یک درصد بوده است (نوراللهی و همکاران، ۱۳۸۶). در دوره ۹۰-۱۳۸۵ نیز همانند دوره ۸۵-۱۳۷۵ رشد جمعیت در مناطق مختلف کشور متفاوت بوده است. در این دوره استان البرز که از استان تهران جدا شده، پس از استان بوشهر که بالاترین میزان رشد جمعیت (۳.۱ درصد) داشته است، با میزان ۳/۰۴٪ در مقام دوم قرار دارد. استان اردبیل و ایلام به ترتیب پایین‌ترین رشد سالیانه جمعیت را داشته‌اند. با کنکاشی در روند تغییرات میزان رشد جمعیت در استان‌های متفاوت می‌توان گفت که اگرچه در برخی مناطق کشور مهاجرت به عنوان یکی از مؤلفه‌های اساسی در تغییرات جمعیت و آهنگ رشد جمعیت مؤثر بوده است ولیکن مؤلفه‌های مرگ و میر و باروری نقش تعیین‌کننده را در این تغییرات ایفاء می‌نماید. گسترش شبکه‌های بهداشتی و درمانی در دهه‌های اخیر زمینه را برای افزایش امید زندگی در بدو تولد و کاهش مرگ و میر نوزادان فراهم نموده است. به طوری که میزان امید زندگی در بدو تولد از ۳۷.۵ سال در سال ۱۳۳۵ به ۷۲ سال در سال ۱۳۸۵ ارتقاء یافته است. بخش قابل توجهی از این افزایش مرهون کاهش میزان مرگ و میر نوزادان بوده است چرا که میزان مرگ و میر نوزادان از حدود ۱۲۰ در هزار تولد زنده در دوره ۱۳۵۲-۱۳۵۵ به ۲۶ مرگ در هزار تولد زنده کاهش یافته است (عباسی و همکاران، ۲۰۰۹). نتایج سیمای سلامت (۱۳۸۸) حاکی از این است که میزان امید زندگی در بدو تولد در استان‌های متفاوت کشور نیز از تفاوت معنی‌داری برخوردار بوده است. به طوری که این شاخص در استان سیستان و بلوچستان در حدود ۶۵ سال و در استان‌های تهران و اصفهان حدود ۷۴ سال ثبت شده است.

در پویای شناسی جمعیت اگرچه شاخص‌های مرگ و میر، مهاجرت و ساختار سنی از اهمیت بسزایی برخوردار است ولیکن باروری مهم‌ترین شاخصی است که نقش بسزایی در تغییرات جمعیت می‌تواند ایفاء نماید (هایند، ۱۹۴۵، ۱۷). نتایج تحقیقات عباسی و همکاران (۱۳۸۰) حاکی از این است که میزان باروری قبل از انقلاب به دلیل سیاست‌های تنظیم خانواده روند کاهش نسبی و بطئی داشته است و در دوران انقلاب (۵۹-۱۳۵۷) روند افزایش داشته که از حدود ۶ فرزند به ۶/۹ فرزند رسیده است. روند افزایش باروری تا سال ۱۳۶۳ روندی افزایشی داشته است ولیکن نتایج سرشماری‌های ۱۳۶۵ و ۱۳۷۵ حاکی از این است که پس از سال ۱۳۶۴ میزان باروری کل رو به کاهش بوده است و پس از اعمال سیاست‌های تنظیم خانواده میزان باروری در سال ۱۳۷۵ به ۲/۷ فرزند و در سال ۱۳۸۵ به حدود ۱/۸ فرزند رسیده است (عباسی شوازی و همکاران، ۲۰۰۹). با وجود همگرایی اساسی در کاهش باروری در طول سال‌های ۸۵-۱۳۶۵، تفاوت‌های معنی‌دار

منطقه‌ای در زمینه سرعت کاهش باروری و میزان کل باروری وجود داشته است. به عبارتی استان سیستان و بلوچستان و هرمزگان اگرچه سرعت بالایی در کاهش باروری برخوردار بوده‌اند ولیکن میزان باروری در این مناطق در سطح بالاتری در مقایسه با سایر استان‌های کشور برخوردار بوده است. به عبارتی میزان باروری استان سیستان و بلوچستان و هرمزگان به ترتیب از ۸/۱ و ۷/۷ فرزند در دوره ۶۵-۱۳۶۲ به حدود ۴/۶ و ۳/۹ فرزند در دوره ۷۵-۱۳۷۲ رسیده است و در سال ۱۳۸۵ نیز استان سیستان و بلوچستان و هرمزگان به ترتیب بیشترین میزان باروری را به خود اختصاص داده‌اند (عباسی و همکاران، ۲۰۰۹).

به‌طور کلی می‌توان گفت اگرچه در طی سال‌های گذشته تغییرات باروری به عنوان مهم‌ترین مؤلفه رشد جمعیت در مناطق کشور از همگرایی برخوردار بوده است ولیکن تفاوت‌های استانی و منطقه‌ای حاکی از این است که باروری از الگوهای منطقه‌ای و استانی متفاوتی تبعیت می‌کند. از این رو اعمال اقدامات مداخله‌ای در زمینه تغییرات باروری به مثابه محرک اصلی رشد جمعیت، مستلزم شناخت این عوامل و بررسی نقش ویژگی‌های استانی در باروری افراد می‌باشد. این وضعیت می‌تواند به سیاست‌گذاران و برنامه‌ریزان کمک کند تا محیط و بستر سیاستی مناسبی را برای بهره‌برداری از فرصت‌ها و مقابله با چالش‌های جمعیتی ایجاد کنند. بنابراین لازم است برای سیاست‌گذاری و برنامه‌ریزی علاوه بر عوامل مؤثر بر رشد جمعیت و باروری به تعیین‌کننده‌های جمعیتی منطقه‌ای نیز توجه شود.

از این رو با تکیه بر اهداف مطالعه حاضر سؤال اساسی این است که آیا الگوهای متفاوتی استانی از نظر مؤلفه‌های جمعیتی قابل شناسایی است؟ روند مهاجرتی در استان‌های کشور از چه الگویی پیروی می‌کند؟ مرگ و میر و باروری چه نقشی در روند رشد جمعیتی کشور داشته است؟ نقش مؤلفه‌های مهاجرت، باروری و مرگ و میر در آینده‌نگری جمعیت ایران چیست؟

۳-۱- اهداف طرح

با تکیه بر سؤالات اساسی تحقیق، گزارش پیش‌رو ابعاد زیر را مورد بررسی قرار خواهد داد:

۱. روند تحولات حجم و رشد جمعیت کشور و استان‌ها ۹۰-۱۳۶۵

• رشد جمعیت کشور و استان‌ها به تفکیک شهری و روستایی ۹۰-۱۳۶۵

• بررسی نسبت جنسی به تفکیک استان‌ها ۹۰-۱۳۶۵

• مقایسه رشد جمعیت استان‌های محروم با سایر استان‌ها ۹۰-۱۳۶۵

• تحولات بُعد خانوار در کشور و استان‌ها ۹۰-۱۳۶۵

۲. بررسی توزیع جمعیت استان‌ها بر حسب سواد، وضع فعالیت و مذهب ۱۳۸۵

۳. پویایی شناسی جمعیت استان‌های کشور بر حسب شاخص‌های:

• ساختار سنی

• مهاجرت

• مرگ و میر

• باروری

۴. بررسی الگوهای مهاجرتی استانی

۵. بررسی روند تحولات آتی جمعیت ایران و استان‌ها با تأکید بر مؤلفه‌های مهاجرت، مرگ و میر

و باروری

۴-۱- روش تحقیق

به منظور دستیابی به اهداف این طرح پژوهشی از روش تحقیق تحلیل ثانوی استفاده خواهد شد. بدین منظور از چند مجموعه داده استفاده شده است که عبارتند از: نتایج سرشماری سال‌های ۹۰-۱۳۶۵، اطلاعات معاونت سلامت وزارت بهداشت، درمان و آموزش پزشکی، نتایج پیمایش ملی باروری، و اطلاعات مرگ و میر و مولید ۸۹-۱۳۷۵ سازمان ثبت احوال کشور. گزارش نتایج این تحقیق در سه بخش اساسی تنظیم شده است. بخش اول به تحلیل ویژگی‌های جمعیتی استان‌های کشور طی سال‌های ۹۰-۱۳۶۵ اختصاص دارد. در بخش دوم پویایی شناسی جمعیت استان‌های کشور مورد کنکاش قرار گرفته است. به عبارت دیگر در این بخش تحولات جمعیت استان‌های کشور با تکیه بر ساختار سنی، مرگ و میر، مهاجرت و باروری مورد بررسی قرار گرفته است. بخش نهایی به آینده‌نگری جمعیت ایران اختصاص دارد. در این بخش تحولات آتی جمعیت ایران و استان‌ها با تکیه بر شاخص‌های مولید، مرگ و میر و باروری مورد مطالعه قرار گرفته است.

فصل دوم

تحلیل ویژگی‌های جمعیتی استان‌ها

۲-۱- تعداد و رشد جمعیت

سابقه‌ی سرشماری عمومی نفوس و مسکن در ایران مربوطه به سال‌های ۱۳۳۵، ۱۳۴۵، ۱۳۵۵، ۱۳۶۵، ۱۳۷۵ و ۱۳۸۵ می‌شود و آخرین سرشماری در آبان ماه سال ۱۳۹۰ به مرحله اجرا درآمد. مطالعه جمعیت ایران طی ۱۰۰ سال گذشته نشان می‌دهد که جمعیت کشور طی این مدت هشت برابر شده است. جمعیت ایران در سال ۱۲۸۰ شمسی ۸۶۱۳۰۰۰ نفر (امانی، ۱۳۸۰: ۹) بوده که طبق نتایج سرشماری عمومی نفوس و مسکن در سال ۱۳۸۵ به ۷۰۴۹۵۷۸۲ نفر افزایش یافته است. از این تعداد، ۲۲۲۳۵۸۱۸ نفر در نقاط روستایی و ۴۸۲۵۹۹۶۴ نفر در نقاط شهری ساکن هستند. بر اساس نتایج سرشماری ۱۳۸۵، بیشترین جمعیت به استان تهران با ۱۳۴۲۲۳۶۶ نفر اختصاص دارد و بعد از آن به ترتیب استان‌های خراسان رضوی (۵۵۹۳۰۷۹ نفر)، اصفهان (۴۵۵۹۲۵۶ نفر)، فارس (۴۳۳۶۸۷۸ نفر)، خوزستان (۴۲۷۴۹۷۹ نفر) و آذربایجان شرقی (۳۶۰۳۴۵۶ نفر) بیشترین جمعیت را دارند. استان‌های ایلام (۵۴۵۷۸۷ نفر)، سمنان (۵۸۹۷۴۲ نفر)، کهگیلویه و بویراحمد (۶۳۴۲۹۹ نفر)، خراسان جنوبی (۶۳۶۴۲۰ نفر) و خراسان شمالی (۸۱۱۵۷۲ نفر) به ترتیب کمترین تعداد جمعیت را دارند. جمعیت به تفکیک استان طی سرشماری‌های ۹۰-۱۳۶۵ در جدول شماره ۱ آورده شده است.

جدول مذکور نشان می‌دهد که نسبت تغییرات جمعیت استان‌ها نسبت به سرشماری‌های ۱۳۶۵، ۱۳۷۵ و ۱۳۹۰ متفاوت است. با در نظر گرفتن تغییرات جمعیت سال ۱۳۹۰ استان‌ها نسبت به سال ۱۳۷۵، بیشترین افزایش جمعیت مربوط به استان هرمزگان (۴۸ درصد) است و استان سیستان و بلوچستان با ۴۷/۱ درصد و کرمان با ۴۶/۶ درصد در رتبه‌های بعدی قرار دارند. با تغییر سال مبنای تغییرات از ۱۳۷۵ به ۱۳۸۵، توزیع ترتیب افزایش جمعیت استان‌ها نیز تا حدودی تغییر می‌یابد. در

این صورت استان بوشهر با ۱۶/۶ درصد و استان البرز با ۱۶ درصد و همچنین استان هرمزگان با ۱۲/۴ درصد بیشترین تغییر افزایشی در جمعیت را طی دوره ۹۰-۱۳۸۵ تجربه نموده‌اند.

جدول ۱- جمعیت کشور و تغییرات آن به تفکیک استان طی سال‌های ۹۰-۱۳۶۵

نام استان	جمعیت در سرشماری‌های						درصد تغییرات جمعیت ۱۳۹۰ نسبت به سال پایه
	۱۳۶۵	۱۳۷۵	۱۳۸۵	۱۳۹۰	۱۳۶۵	۱۳۷۵	
کل کشور	۴۹۴۴۵۰۱۰	۶۰۰۵۵۴۸۸	۷۰۴۹۵۷۸۲	۷۵۱۴۹۶۶۹	۵۲/۰	۲۵/۱	۶/۶
آذربایجان ش رقی	۳۰۷۷۸۸۲	۳۳۲۵۵۴۰	۳۶۰۳۴۵۶	۳۷۲۴۶۲۰	۲۱/۰	۱۲/۰	۳/۴
آذربایجان غربی	۱۹۷۱۶۷۷	۲۴۹۶۳۲۰	۲۸۷۳۴۵۹	۳۰۸۰۵۷۶	۵۶/۲	۲۳/۴	۷/۲
اردبیل	۱۰۳۶۲۰۲	۱۱۶۸۰۱۱	۱۲۲۸۱۵۵	۱۲۴۸۴۸۸	۲۰/۵	۶/۹	۱/۷
اصفهان	۳۲۹۴۹۱۶	۳۹۲۳۲۵۵	۴۵۵۹۲۵۶	۴۸۱۹۳۱۲	۴۸/۱	۲۴/۴	۷
البرز	۹۰۰۲۹۶	۱۳۸۵۳۱۱	۲۰۷۶۹۹۱	۲۴۱۲۵۱۳	۱۶۸	۷۴/۱	۱۶/۱۵
ایلام	۳۸۲۰۹۱	۴۸۷۸۱۶	۵۴۵۷۸۷	۵۵۷۵۹۹	۴۵/۹	۱۴/۳	۲/۲
بوشهر	۶۱۲۱۸۳	۷۴۳۶۷۵	۸۸۶۲۶۷	۱۰۳۲۹۴۹	۶۸/۷	۳۸/۹	۱۶/۶
تهران	۷۱۹۷۶۰۵	۸۹۵۸۶۵۴	۱۱۳۴۵۳۷۵	۱۲۱۸۳۳۹۱	۶۹/۳	۳۶	۷/۳۹
چهارمحال و بختیاری	۶۳۱۱۷۹	۷۶۱۱۶۸	۸۵۷۹۱۰	۸۹۵۳۶۳	۴۱/۸	۱۷/۶	۴/۴
خراسان جنوبی	۵۵۸۸۶۶	۵۳۵۴۸۱	۶۳۶۴۲۰	۶۶۲۵۳۴	۱۸/۵	۲۳/۷	۴/۱
خراسان رضوی	۴۰۸۶۱۸۲	۴۷۱۹۹۰۲	۵۵۹۳۰۷۹	۵۹۹۴۴۰۲	۴۶/۷	۲۷/۰	۷/۲
خراسان شمالی	۵۸۷۳۲۸	۷۳۲۶۴۶	۸۱۱۵۷۲	۸۶۷۷۲۷	۴۷/۷	۱۸/۴	۶/۹
خوزستان	۲۶۸۱۹۷۸	۳۷۴۶۷۷۲	۴۲۷۴۹۷۹	۴۵۳۱۷۲۰	۶۹/۰	۲۰/۹	۶/۰
زنجان	۷۸۲۹۸۸	۹۰۰۸۹۰	۹۶۴۶۰۱	۱۰۱۵۷۳۴	۲۹/۷	۱۲/۷	۵/۳
سمنان	۴۱۷۰۳۵	۵۰۱۴۴۷	۵۸۹۷۴۲	۶۳۱۲۱۸	۵۱/۴	۲۵/۹	۷/۰
سیستان و بلوچستان	۱۱۹۷۰۵۹	۱۷۲۲۵۷۹	۲۴۰۵۷۴۲	۲۵۳۴۳۲۷	۱۱۱/۷	۴۷/۱	۵/۳
فارس	۳۱۹۳۷۶۹	۳۸۱۷۰۳۶	۴۳۳۶۸۷۸	۴۵۹۶۶۵۸	۴۳/۹	۲۰/۴	۶/۰
قزوین	۸۰۵۵۶۲	۹۶۸۲۵۷	۱۱۴۳۲۰۰	۱۲۰۱۵۶۵	۴۹/۲	۲۴/۱	۵/۱
قم	۶۱۶۹۶۳	۸۵۳۰۴۴	۱۰۴۶۷۳۷	۱۱۵۱۶۷۲	۸۶/۷	۳۵/۰	۱۰/۰
کردستان	۱۰۷۸۴۱۵	۱۳۴۶۳۸۳	۱۴۴۰۱۵۶	۱۴۹۳۶۵۵	۳۸/۵	۱۰/۹	۳/۷
کرمان	۱۶۲۲۹۵۸	۲۰۰۴۳۲۸	۲۶۵۲۴۱۳	۲۹۳۸۹۸۸	۸۱/۱	۴۶/۶	۱۰/۸
کرمانشاه	۱۴۶۲۹۶۵	۱۷۷۸۵۹۶	۱۸۷۹۳۸۵	۱۹۴۵۲۲۷	۳۳/۰	۹/۴	۳/۵
کهگیلویه و بویراحمد	۴۱۱۸۲۸	۵۴۴۳۵۶	۶۳۴۲۹۹	۶۵۸۶۲۹	۵۹/۹	۲۱/۰	۳/۸
گلستان	۱۱۴۵۰۳۳	۱۴۲۶۲۸۸	۱۶۱۷۰۸۷	۱۷۷۷۰۱۴	۵۵/۲	۲۴/۶	۹/۹
گیلان	۲۰۸۱۰۲۷	۲۲۴۱۸۹۶	۲۴۰۴۸۶۱	۲۴۸۰۸۷۴	۱۹/۲	۱۰/۷	۳/۲
لرستان	۱۳۶۷۰۲۹	۱۵۸۴۴۳۴	۱۷۱۶۵۲۷	۱۷۵۴۲۴۳	۲۸/۳	۱۰/۷	۲/۲
مازندران	۲۲۷۴۳۱۳	۲۶۰۲۰۰۸	۲۹۲۲۴۳۲	۳۰۷۳۹۴۳	۳۵/۲	۱۸/۱	۵/۲
مرکزی	۱۰۸۲۱۰۹	۱۲۲۸۸۱۲	۱۳۵۱۲۵۷	۱۴۱۳۹۵۹	۳۰/۷	۱۵/۱	۴/۶
هرمزگان	۷۶۲۲۰۶	۱۰۶۲۱۵۵	۱۴۰۳۶۷۴	۱۵۷۸۱۸۳	۱۰۷/۱	۴۸/۶	۱۲/۴
همدان	۱۵۰۵۸۲۶	۱۶۷۷۹۵۷	۱۷۰۳۲۶۷	۱۷۵۸۲۶۸	۱۶/۸	۴/۸	۳/۲
یزد	۶۲۲۲۵۷	۸۱۰۴۰۱	۹۹۰۸۱۸	۱۰۷۴۴۳۸	۷۲/۷	۳۲/۶	۸/۴

• برگرفته از سرشماری ۹۰-۱۳۶۵